

HARRE VAKASI*
(Bazı Sosyo-Ekonomik Tespitler)

M. J. KİSTER

Çeviren: Yrd. Doç. Dr. Ünal KILIÇ**

Medine’de Yezid b. Muaviye b. Ebî Süfyan’a karşı gerçekleşen isyan ve kanlı Harre Vakasıyla ilgili pek çok rivayet, olayın sebebi hakkında ayrıntıları içermektedir.***Halife tarafından âsîlerin liderlerine gönderilen mektuplar, liderlerin konuşmaları; olayın bizzat kendisi kadar savaş meydanında ölenler veya Yezid’in emriyle isyanı bastırmakla görevlendirilen ordunun komutanı Müslim b. Ukbe’nin direktifleriyle öldürülenler de söz konusu olay hususunda bilgiler vermektedir.¹

* Bu makale M. J. Kister’in daha önceden yayınlanan makalelerinden oluşan **Studies in Jahiliyya and Early Islam** (Edit. Myriam Rosen-Ayalon, London 1980) adlı kitabın XV. bölümünde, 33-49 sayfaları arasında yer alan “*The Battle of The Harra- Some Socio-Economic Aspects*” başlıklı makalesinin tercümesidir.

** C. Ü. İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

*** İslâm Tarihçilerinden büyük çoğunluğu, Medinelilerin, Yezid b. Muaviye’ye karşı isyan etmeleri ve sonrasında gerçekleşen Harre vakasında (63/983) dinî veya siyasi sebeplerin etkili olduğu görüşündedirler. Kister ise bu makalesinde, Medinelilerin isyanında dinî veya siyasi sebeplerden ziyade sosyo-ekonomik nedenlerin etkili olduğunu iddia etmekte ve bunu ilk dönem kaynaklarından olan ancak İslâm Tarihi araştırmacıları tarafından göz ardı edilen kaynaklardan istifade ederek delillendirmektedir. Kister söz konusu makalesinde araştırmacılarımız tarafından bilinen ancak pek müracaat edilmeyen bazı ilk dönem kaynaklarına müracaat etmektedir. Burada şuna da işaret etmek gerekir ki, Kister, Medinelilerin isyanının sadece bir sebebe bağlamaktadır. Oysa biz, sosyal bir olayın meydana gelmesinde pek çok nedenin etkili olabileceğini düşünüyoruz. Bu isyanın ortaya çıkışında dini ve siyasi sebeplerin de etkili olduğu kanaatindeyiz. Bu doğrultudaki düşüncelerimizi delillendirmeye çalıştığımız araştırmamızı çevirisini yaptığımız makaleden sonra "Harre Vakasının Sebepleri Hakkında Bazı Mülahazalar" başlığı altında zikretmeyi uygun gördük. Kister’in makalesiyle ilgili olarak belirtilmesi gereken bir husus da, Ömer Süleyman el-Ukaylî tarafından da bu makale benzeri bir çalışmanın yapıldığıdır. (“Vak’atü’l-Harre fî Ahdi Yezid b. Muaviye”, **Mecelletü Külliyyeti’l-Adâb**, Riyad 1986) Ancak hemen belirtelim ki el-Ukaylî’nin bu makalesi büyük oranda Kister’in makalesinden istifade edilerek yazılmıştır.

Çevirisini yaptığımız makalenin aslına sadık kalmakla beraber mümkün olduğu ölçüde anlaşılır ve akıcı olacak bir şekilde olmasına gayret gösterdik. Araştırmacı tarafından ileri sürülen bazı hususlarla ilgili açıklama veya tenkit gerektiren zarurî notlarımızı ise [Ç. N] kaydıyla ifade ettik.

¹ bkz., Halife b. Hayyât, **Tarih**, thk., Ziyaeddin el-Umerî, Bağdat 1386/1967, I, 224-225; İbn Sa’d, **Tabakât**, Beyrut 1377/1957, V, 38-39, 144-147, 170-172, 177, 215, 225-226, 259-260, 263-267, 270, 274-275, 277-280, 295-296, 298; el-Belâzürî, **Ensâbü’l-Esrâf**, thk., M. Schloessinger, Jerusalem 1938, IVb, 19-46; el-Ya’kubî, **Tarih**, Necef 1384/1964, II, 237-238; Dineverî, **Ahbârü’t-Tıval**, thk., Abdülmünim Amir-Cemalüddin es-Seyyal, Kahire 1960, s. 264-267; Mus’ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, **Nesebü Kureys**, thk., Levi Provençal, Kahire 1953, 133, 215, 222, 228, 256, 282, 361, 371, 384; Taberî, **Tarih**, Kahire 1358/1939, IV, 366-381; İbn Kuteybe, **Uyûnu’l-Ahbâr**, Kahire 1343/1924, I, 202; İbn Abdîrabbih, **Ikdu’l-Ferîd**, thk., Ahmed Emin ve ark., Kahire 1381/1962, IV, 387-390; Mes’ûdî, **Mürûcu’z-Zehab**, thk., Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Kahire 1357/1938, III, 17-18; a. mlf., **et-Tenbih ve’l-İsrâf**, thk., de Goeje, Leiden 1894, s. 304-306; İbn Kuteybe, **el-Maarif**, thk., es-Sâvî, Kahire 1390/1970, s. 153, 172; a. mlf., **el-İmâme ve’s-Siyase**, Kahire 1331, I, 168-190; İsfahânî, **el-Egânî**, Kahire 1285, s. 12-16; İbn Re’s Ganeme, **Menâkülü’l-Dürer fî Manâbiti’z-Zahar**, yazma, Chester Beatty 4254, 73b-81a; İbn Asâkir, **Tarih** (Tezhib), thk., İbn Bedrân, Şam 1351, VII, 372-374, 407-413; Sibtü İbnü’l-Cevzî, **Tezkiretü’l-Havâs**, Necef 1383/1964, 287-292; Zehebi, **Tarihu’l-İslâm**, Kahire 1368, II, 354-359; a., mlf., **Siyer-i A’lami’n-Nübelâ**, thk., Es’ad Talas, Kahire 1962, III, 217-220; İbn Kesir, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, Beyrut- 1966, VI, 233-235; VIII, 211-212, 215-224; Kurtubî, **et-Tezkire**, thk., Muhammed Mürsî, Kahire ty., 605-606; ed-Damîrî, **Hayâtu’l-Hayavân**, Kahire 1383/1963, I, 60-61; Beyhakî, **el-Mehâsin ve’l-Mesâvî**, thk., Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Kahire 1380/1961, I, 99-104; Makdisî, **el-Bed ve’t-Tarih**, thk., C. Huart, Paris 1919, VII, 13-14; Suyûtî, **Tarihu’l-Hulefâ**, thk., Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Kahire 1371/1925, 209-210; Diyarbekrî, **Tarihu’l-Hamîs**, Kahire 1283, II, 302-303; Semhûdî, **Vefâu’l-Vefâ bi Ahbâri Dâri’l-Mustafa**, thk., Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Kahire 1374/1955, I, 125-138; İbnü’l-İmâd, **Şezerâtü’z-Zehab**, Beyrut ty., I, 71; Halil b. Aybek es-Safedî, **Tamâmu’l-Mütûn fî Şerhi Risaleti İbn Zeydûn**, thk., Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Kahire

Rivayetlerdeki ayrıntılar veya çelişkiler bile bizim bu ihtilaflar hakkında bir bakış açısı kazanmamıza vesile olmaktadır. Bu ayrıntılar, farklı kabile guruplarının ve liderlerinin davranışlarıyla bazı askeri operasyonlarla ilgili kanaate ulaşmamıza imkan sağlamaktadır. Eksik bilgiler vermekle birlikte rivayetler, ittifaka yakın bir oranda Medinelilerin halife ile olan çekişmeleri ve isyan sebepleri hususunda dini sâiklerin etkili olduğunu vurgulamaktadırlar. Detaya ait bazı rivayetler, bilinen kaynaklardan ziyade tali eserlerde yer almaktadır. Bu rivayetler mücadelenin seyri, Harre Vakası'nın sebepleri ve sorumluları hakkında yeni bir bakış açısı gösterebilir.

Yezid ve Medineliler arasındaki ilişkiye dair bazı ayrıntılara ileride değinilecektir. Yezid'in halife olarak göreve gelmesiyle başlayan ve Harre vakasıyla neticelenen kısa dönem içerisinde, Medine valileri sık sık değiştirildi. Muaviye tarafından tayin edilen vali Velid b. Utbe, iki Kureyşli lider olan Hüseyin b. Ali ve Abdullah b. Zübeyr'in kaçışlarına engel olamadığı için Yezid'in tahta geçmesinden kısa süre sonra azledildi.² Onun yerine göreve getirilen Amr b. Said b. el-Eşdak³ ise Abdullah b. Zübeyr'den biat almada ve onun faaliyetlerine engel olmada başarısız kaldı. Bunun üzerine el-Eşdak'a, halife tarafından İbn Zübeyr'e karşı divanü'l-cünde kayıtlı olanlar arasından bir ordu oluşturulup gönderilmesi emredildi.⁴

Amr b. Said tarafından gönderilen 400 kişilik askeri birliğe ilaveten Benî Ümeyye'nin mevlasından ve divana kayıtlı olmayanlardan da bir grup görevlendirildi.⁵ Divanda kayıtları bulunanlar, Abdullah b. Zübeyr ile çarpışmak üzere Mekke'ye gitmek istemiyorlardı.⁶ Ebû Mihnef'in rivayetinde vurguladığına göre bu tecrübesiz birlikler, orduya katılmaktansa kiraladıkları insanları göndermeyi ve kendi yerlerine onların savaşmasını tercih ediyorlardı. Bu ordudakilerin büyük çoğunluğu Abdullah b. Zübeyr'e sempati duyuyorlardı. Abdullah b. Zübeyr, bunlara karşı Hicazlı deneyimli birliklerden oluşan bir ordu gönderdi. Bu orduda yer alanlar dinî şevk ve mücadele azmiyle doluydular. Haklı bir dava uğruna savaştıklarından emindiler.⁷ Medine valisi tarafından Amr b. Zübeyr (Abdullah b. Zübeyr'in kardeşi) komutasında gönderilen bu birliklerin mağlup edilmesinde ve Amr b. Zübeyr'in hainâne bir şekilde arkadan vurulup idam edilmesinde hayreti şayan bir durum yoktur.*

İslâm toplumunda Abdullah b. Zübeyr'e karşı büyük bir sempati vardı. Ümeyye idaresinin sürekliliği ve istikrarı hususunda bir takım şüpheler mevcuttu. Aynı şekilde Ümeyye iktidarını ele geçirmeye son derece hırslı olan Abdullah b. Zübeyr'in başarılı olup olamayacağı hususunda da kuşku vardı. Bu türden tereddütler, Emevî görevlilerinde bile mevcuttu. Bir rivayete göre Medine valisi Amr b.

1389/1969, 208-212; A'semî, **Sımtü'n-Nücûmu'l-Mevâli**, Kahire 1380, III, 88-94; ayrıca bkz., L. Veccia Vaglieri, "al-Harra", **Encyclopedia of Islam EI²** (New Edition)

² Welhausen, **Das Arabische Reich und Sein Sturz**, Berlin 1902, s. 92

³ Belâzürî, **a.g.e.**, IVb, 23

⁴ bkz., Vâkıdî'den naklen Belâzürî, **a.g.e.**, IVb, 23

⁵ Belâzürî, **a.g.e.**, IVb, 25 [Kaynaklarda Amr b. Zübeyr'in ordusunun büyük bir kısmının Medine'deki Mevâlifden oluştuğu, ve çok azının divana kayıtlı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu insanların para için savaştıkları, aslında Abdullah b. Zübeyr'e sempati duydukları ve savaş disiplininin çok uzak oldukları da kaydedilmektedir. bkz., İbn Sa'd, V, 186; Belâzürî, **Ensâb**, V, 330; Selûmî, II, 45 Bir başka ifadeyle bunların askerlikle pek alakaları yoktu. Ç.N] □ □ □ □

⁶ İbn Kuteybe, **a.g.e.**, I, 184

⁷ bkz., Belâzürî, **a.g.e.**, IV, 24; krş. bkz. İbn Kuteybe, **a.g.e.**, I, 184

* [Bu iki kardeşin arasındaki düşmanlığın sebepleri hakkında kaynaklarda bir bilgi bulunmamakla birlikte bunların annelerinin ayrı oluşunun bu düşmanlıkta rolünün olduğu düşünülebilir. Çünkü Amr'ın annesi Kaysilere düşmanlık besleyen Kelb kabilesine mensupken Abdullah'ın annesi Kays kabilesine mensuptu. krş. bkz., Belâzürî, **Ensâb**, İbn A'sem, III, 175 Ç. N]

Said, Mısırda ikamet eden Abdullah b. Amr b. el-As'a bu konudaki görüşlerini sormak üzere bir elçi gönderir. Abdullah b. Amr b. el-As, bilgili dindar ve Danyal'ın Kitabından (Book of Daniel) haberdar olduğu için de ileride vukû bulacak olaylar hakkında tahminlerde bulunabilen bir şahıstı.* Abdullah b. Amr b. el-As, iktidarın Ümeyye oğullarında kalmaya devam edeceğini ve Abdullah b. Zübeyr'in İslâm devletinin hakimiyetini ele geçirme gayretlerinin başarıya ulaşamayacağına dair cevabi bir mektup gönderir. Bu mesaj, Amr b. Said'i türlü hile ve desiselerle Abdullah b. Zübeyr'i ele geçirmek için tedbirler almaya sevk eder.⁸ Abdullah b. Abbas, Muaviye'nin vefatından sonra da çok önemli bir şahsiyet olma özelliğini sürdürür: O, huzurunda bulunanlara Ümeyye yönetiminin devam edeceğini söyler ve onları Yezid'e yaptıkları biate bağlı kalmaya davet eder.⁹ Bu rivayetler uydurma olabilir, ancak bunlar bizim, İslâm toplumundaki bazı etkili kişilerin eğilimlerini tahmin etmemize yardımcı olacaktır.

Amr b. Said, Abdullah b. Zübeyr'i ele geçirmeye veya onu Yezid'e biat etmeye zorlamaya muvaffak olamadı. 61 yılının Zilhicce ayında görevinden azledildi ve başarısızlığının nedenlerini halifeye açıklaması istenildi: O, emrinde, Abdullah b. Zübeyr'i itaat altına alabileceği düzenli askerî birlikler olmadığını söyledi. Yezid, haklı olarak onu derhal azarladı ve niçin Suriye'den düzenli askeri birlikler istemediğini sordu.¹⁰ Velid b. Utbe ise 61 yılında Medine valisi olarak tekrar görevlendirildi; Velid aynı şekilde bu yıl da Hac emirliği görevini yerine getirdi.¹¹

Abdullah b. Zübeyr, Yezid'e sadakatini sürdürüyormuş gözüküyordu. Halife Yezid'e, Velid b. Utbe'nin sertliğinden şikayette bulunarak ondan yerine daha ılımlı birisini tayin etmesini talep ederek bir takım uzlaşmacı rolleri üstlenmek istediğini ihsas ettirdi. Yezid, bu talebe Velid b. Utbe'yi görevden alıp yerine Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyan'ı tayin ederek cevap verdi. Hac emirliği ise bu yıl da Velid b. Utbe tarafından icra edildi. (62 yılı)¹²

Osman b. Muhammed, tecrübesiz ve ılımlı bir insandı. Valilik makamında sadece 8 ay kaldı.¹³ O, açıkça Abdullah b. Zübeyr'e sempati duyan Medinelilerin gönlünü kazanabilmek için yeni bir yumuşama politikası denemeye başladı. Halifenin emrine binaen Medine eşrafından oluşan bir grubu temsilci olarak devletin başkentine gönderdi. Bunlar halife tarafından hüsnü muamele ile karşılandılar; pek çok hediye ile taltif olundular. Bununla birlikte Medine'ye döndüklerinde halife hakkında bir takım düzmece haberleri yaymaya başladılar ve ona muhalif olan halkı harekete geçirmeye ve biatlerini geri çekmeye teşvik ettiler.¹⁴

* [Bu ifade kutsal kitaplardan olan Tevrat anlamına kullanılmaktadır. Danyal'ın Kitabı Tevrat'ın 26. bölümünde yer almaktadır. Ç. N]

⁸ Taberî, IV, 365-366; İbn Re's Ganeme, vrk., 72b

⁹ İbn Kuteybe, a.g.e., I, 166-167

¹⁰ Belâzürî, a.g.e., IVb, 29; Taberî, a.g.e., IV, 367

¹¹ Halife, a.g.e., I, 225-226, II, 2-5; Taberî, a.g.e., IV, 366

¹² Belâzürî, a.g.e., IVb, 29-30; Taberî, a.g.e., IV, 368-369; Halife b. Hayyat'a göre (a.g.e., I, 227), 62/681 yılında Hac Emirliği Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyan tarafından yerine getirilmiştir.

¹³ Vâkiî, *Abbâru'l-Kudât*, thk., Abdulaziz Mustafa el-Merâgî, Kahire 1366/1947, I, 123

¹⁴ bkz., Halife, a.g.e., I, 227-228; İbn Re's Ganeme, a.g.e., vrk., 74a (Halife b. Hayyat'tan naklen); Taberî, a.g.e., IV, 368; Belâzürî, a.g.e., IVb, 31; İbn Asâkir, a.g.e., VII, 372; İbn Hacer, *el-İsâbe*, Kahire 1328, II, 299, no. 4637 (Halife b. Hayyat'tan naklen), İbn Abdirabbih, a.g.e., IV, 387-388; Zehebî, *Tarih*, II, 354

İsyanın liderleri, Abdullah b. Hanzala¹⁵, Abdullah b. Mutî¹⁶, Ma'kil b. Sinan¹⁷ ve diğerleri, Medine'den kendilerine dostça yazılan uyarılara ve kendilerine samimane tavsiyelerde bulunan elçiye de aldırış etmediler.¹⁸ Onlar, halifenin kendilerine karşı hazırlamış olduğu orduyla savaşa girişmemeleri hususunda ikaz olundular. Ancak Medineli isyancılar, oluşturdukları birliğin dağılmayacağına güveniyorlarsa da ve kendilerine gelen elçinin sadece bu birliği bozmak için gayret gösterdiği görüşündeyse¹⁹ bu ittifak ta tam bir bütünlük içerisinde değildi. Ali evladı isyancılara katılmayıp tarafsızlığını sürdürüyordu.²⁰ Abdullah b. Ömer, Yezid'e yapılan biatın devam ettirilmesinde ısrar ediyordu.²¹ Abdullah b. Abbas, Ebû Bereze ve Abdullah b. Ömer gibi şahsiyetler ise Abdullah b. Zübeyr ile Yezid arasındaki bu mücadelenin Allah için yapıldığını reddediyorlardı. Onlara göre her iki grup ta kendi görüşleri ve kendi hakimiyetleri için mücadele ediyordu.²² Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer'in karısından kocasını kendisine katılması ve ona biate razı etmesini istediği zaman âsî (impious) Muaviye'ye, oğluna ve ailesine karşı isyan sebebi olarak onların vergi gelirlerini (fey; inananların hakkı olan gelirler) kendilerine tahsis etmelerini gerekçe olarak gösterdi; kendisi ise bu gelirleri Allah, Rasûlü, Muhacir ve Ensar için kullanacağını beyan etti. Abdullah b. Zübeyr'in söyledikleri söz konusu kadın tarafından İbn Ömer'e ulaştırıldığı zaman o: "Abdullah b. Zübeyr, Muaviye'nin haccettiği esnada binmiş olduğu beyaz katırı ele geçirmekten daha çok bir şeyi arzulamıyordu."²³ diyerek cevap vermiştir.

İsyan esnasında Medine'deki asiler arasında aktif rol oynayan bir sahabî hemen hemen hiç yoktu.²⁴ İki partinin mücadelesi hususunda dindar zümre ile Welhausen'un vardığı netice uyusmaktadır. Buna göre her iki parti de otorite kazanıp iktidarı ele geçirmek için mücadele etmiştir. Ümeyyelilere karşı giriştikleri harekatta dini, ele geçirmek istedikleri güç ve iktidar uğrunda maske olarak kullanmışlardır.²⁵ Bununla birlikte öyle anlaşılıyor ki, Mekke'de bulunan Abdullah b. Zübeyr liderliğinde isyana hazırlanıp Emevî otoritesine karşı direnenler ile Medineli asiler arasında da gaye ve hedef açısından gözle görülebilir farklılıklar mevcuttu.

¹⁵ Hayatı hakkında bkz., Zettersteen-Pellat, "Abdullah b. Hanzala", **EI**²

¹⁶ Hayatı hakkında bkz., Zettersteen-Pellat, "Abdullah b. Mutî ", **EI**²; Ayrıca bkz., el-Fâsî, **el-İkdu's-Semîn**, thk., Fuad Seyyid, Kahire 1385/1966, V, 287-288 ve muhakkik tarafından verilen referanslar.

¹⁷ Hayatı hakkında bkz., İbn Kuteybe, **el-Maarif**, s. 129; İbn Abdilberr, **el-İstiâb**, thk., Ali Muhammed el-Bicâvî, Kahire 1380/1960, 1431, no. 2460 (Harre Vakasının akabinde Müslim b. Ukbe'nin emriyle öldürülen Kureysîlilerin bir listesi için bakınız; bu liste İbn İshak, Vâkîdî ve Vesîme'nin rivayetlerine göre düzenlenmiştir. bkz., İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 8136

¹⁸ Abdullah b. Cafer, Medineliler hakkında Yezid'le görüşerek bu olayda özel bir rol üstlenmiştir. Bununla ilgili olarak bkz., İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 169-170; Oysa bu ayrıntılar Abdullah b. Cafer maddesini yazan (**EI**²), Zettersteen tarafından ihmal edilmiştir.

¹⁹ Örnek olarak bkz., Belâzürî, IVb, 32; İbn Sa'd, **a.g.e.**, V, 145; Taberî, **a.g.e.**, IV, 369; İbn Kuteybe, **a.g.e.**, I, 170

²⁰ İbn Sa'd, **a.g.e.**, V, 215; İbn Kesir, **a.g.e.**, VIII, 218

²¹ İbn Sa'd, **a.g.e.**, V, 144; Zehebî, **Tarih**, II, 355; İbn Re's Ganeme, **a.g.e.**, vrk., 72a; A'semî, **a.g.e.**, III, 90

²² Fakîhî, **a.g.e.**, vrk., 402a; krş. bkz., Belâzürî, **a.g.e.**, V, 195-196; İbn Re's Ganeme, **a.g.e.**, vrk., 72a; el-Hâkim, **el-Müstedrek**, Haydarabad 1342, IV, 470

²³ Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, I, 12

²⁴ bkz., A'semî, **a.g.e.**, III, 91 [Her halde Hâşimîlerin ileri kastediliyor. Zira bütün ısrarlara rağmen Hâşimîlerin ileri gelenlerinden Ali b. Hüseyin Zeynelabidin ve Muhammed b. el-Hanefiyye bu isyana katılmadılar. (İbn A'sem, III, 163-164; İsfahânî, **Eğânî**, I, 28-29; İbn Kesir, **Bidâye**, VIII, 236-237) Hz. Hüseyin'in kanının henüz kurumadığı Ali ailesinin çok geçirdiği bir zamanda iktidara karşı yeniden ayaklanmaya kalkışmak pek tabii beklenemezdi. Akyüz, s. 122 Ç. N]

²⁵ Welhausen, **a.g.e.**, s. 102-103

Kaynakların uzun uzadıya kaydettiklerine göre Medine’de gerçekleşen isyanın asıl sebebi sarayına yaptıkları ziyaret esnasında Yezid’in ahlaksızca yaşantı içerisinde olduğunu gördükten sonra Medinelilerin ona olan biatlerini geri çekmesi olmuştur.

Medine’deki isyanın gerçek sebebiyle ilgili olarak Ya’kubî’nin “Tarih”inde²⁶ tamamen farklı bir bilgi yer almaktadır. Kaydolduğuna göre Yezid, Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyan’ı Medine’ye vali olarak tayin etti. Muaviye’nin Medine’deki *savâfisinin* âmili olan İbn Mîna, Osman b. Muhammed’e gelerek Medinelilerin daha önceki yılların aksine bu sene buğday ve hurma mahsulünü toplamasına engel oldukları hususunda bilgiler verdi.

Vali Osman b. Muhammed, bir grup Medineliliyi yanına getirtti ve onları bu tür davranışları sebebiyle sert bir şekilde azarladı. Bunun üzerine onlar, vali ve Medine’de bulunan Ümeyye oğullarına karşı isyanı başlattılar; onları Medine’den kovdular. Kovulan Ümeyye oğullarının geçecekleri yollara taşlar attılar.

Benzer bir rivayeti Semhûdî (911/1505), “Vefâu’l-Vefa” adlı eserinde zikretmektedir.²⁷ Semhûdî’nin de işaret ettiği üzere bu rivayet, Vâkıdî’nin “Kitabu’l-Harre” adlı eserinde yer alan rivayetinin bir özeti şeklindedir. Bu rivayette İbn Mîna, “Medine savâfisinin âmili”; “Medine arazisinin vergi memuru” olarak nitelendirilmektedir. Aynı rivayetin ifade ettiğine göre Medine’de bu esnada pek çok savâfi vardı. Muaviye’nin Medine arazisinden elde ettiği mahsulün miktarı 150.000 vesk hurma ve 100.000 vesk buğdaya ulaşıyordu. Osman b. Muhammed’in Yezid tarafından işbaşına getirilmesinden sonra İbn Mîna, beraberindeki bir grup işçiyle birlikte Harre mevkiinden Muaviye’nin arazisine gitti. Beraberindekileri Belharis b. el-Hazreçlilerin yurduna kadar her hangi bir engellenmeyle karşılaşmaksızın götürdü. Onların arazileri boyunca ilerlemesini devam ettirdi. Belhârisliler, çıkıp İbn Mîna ile tartıştılar ve onun böyle davranmaya hakkının olmadığını, bu davranışının bidat olduğunu ve kendilerine zarar verdiğini dile getirdiler. Bu tartışmadan İbn Mîna tarafından haberdar edilen Vali, Belhârisli üç kişiden İbn Mîna’nın kendi bölgelerinden geçmesi için izin vermelerini istedi. Onlar bunu kabul ettiler ancak, İbn Mîna, beraberindeki grupla çalışmak üzere oraya gittiğinde Belhârisliler, onun topraklarından geçip gitmesine engel oldular. İbn Mîna, bu durumu valiye şikayet ettiğinde vali ona Belhârislilere karşı toplayabileceği kadar adam toplamasını ve bunlara kendi ordusundan bazılarının da dahil edilmesini emretti. Rivayetin işaret ettiğine göre Vali, İbn Mîna’ya onların karınları üzerinden geçip gitmen gerekse bile o bölgeye git diye emretti. Ertesi gün İbn Mîna adamlarıyla birlikte Muaviye’nin arazisine doğru ilerlemeye başladığında bir grup Ensar ve onlara destek olan Muhacir tarafından durduruldu. Çalışmasına izin verilmedi.

Semhûdî tarafından yukarıdaki şekliyle dokuzuncu yüzyılın sonlarında nakledilen Vâkıdî’nin bu kısa rivayeti, başlıca bilgi kaynağı Vâkıdî olan Ebu’l-Arab’ın üçüncü yüzyılda naklettiği haberlerle genişletilebilir.²⁸ Rivayetin ilk cümleleri hemen hemen aynıdır.²⁹ Bununla birlikte rivayetler arasında

²⁶ Muhammed Sadık (Editör), **Bahru’l-Ulûm**, Necef 1384/1964, II, 237

²⁷ I, 127-128

²⁸ Ebu’l-Arab, **Kitabu’l-Mihan**, Ms. Cambridge Qq. 235, vrk., 51a-65a (müellif hakkında bkz., Sezgin, **GAS**, I, 356-357)

²⁹ Buradan elde edilen mahsulle ilgili verilen farklı rakamlar (51000 vesk hurma ve 100.000 vesk buğday) muhtemelen basit yazım hatalarından ileri gelmektedir.

bazı önemli ayrılıklar vardır. Ebu'l-Arab tarafından nakledilen rivayete göre İbn Mîna ve işçilerinin, Belharislilerle yaptıkları münakaşalar bir ay boyunca devam etti. Belharisliler, kimi zaman onların çalışmalarına izin veriyorlar, bazen de onlara karşı bir araya geliyorlar ve çalışmalarına izin vermiyorlardı.³⁰ İbn Mîna'nın şikayeti üzerine vali, Belhârislilerden üç kişiyi yanına çağırttı. Bunlar Muhammed b. Abdullah b. Zeyd, Züheyr b. Ebû Mes'ûd ve Muhammed b. Nu'man b. Beşîr idiler. Bunların muvafakati üzerine İbn Mîna adamlarıyla birlikte geldi ve bir müddet çalıştı. Aralarında Misver b. Mahreme³¹, Abdurrahman b. Abdülkârî³², Abdurrahman b. Esved b. Abdi Yâgûs³³, Abdullah b. Mu'fi ve Abdullah b. Ebû Rebîa³⁴'nın bulunduğu bir grup Medineli, İbn Mîna'ya yeniden çalışabilmesi için muvafakat veren bu insanlara giderek onları İbn Mîna'ya karşı kıskırttılar.³⁵ Onlardan, izinleri ve istekleri haricinde topraklarına³⁶ giren bu şahsa izin vermemelerini istediler.

Rivayetin bundan sonraki kısmı, Semhûdî'nin naklettiği rivayetle³⁷ benzerlik arz etmektedir: Valinin verdiği askerlerle desteklenen İbn Mîna'nın birlikleri Ensar ve Muhacirlerin birliklerinde çalışmaktan alıkonuldular. Vakıdî'nin rivayetine binaen Ebu'l-Arab tarafından nakledilen ek bir paragrafta bazı farklılıklar görülebilir³⁸: On Kureyşli ve bir grup Ensar'dan oluşan heyet vali Osman b. Muhammed ile görüşerek İbn Mîna'yı yaptıklarından dolayı valiye şikayet ettiler. Onun kendilerine karşı bir birlik topladığını ifade ettiler. Ancak bu heyettekiler, valinin bizzat İbn Mîna ve uygulamalarının arkasında olduğunu gördükten sonra hayal kırıklığına uğradılar. Vali ve heyettekiler arasındaki konuşmalar o kadar sertleşti ki sonunda vali, halifeye Medinelilerin kendisine (Yezid'e) karşı düşmanca bir tavır içerisinde olduklarını yazmaya karar verdi. Halife, derhal sert bir mektup yazarak Medinelileri bu tür davranışlarından dolayı ikaz etti ve onlara karşı güç kullanma tehdidinde bulundu.”

Ebu'l-Arab tarafından nakledilen rivayet, bize Medine'deki toprak sahiplerinin davranışları hakkında iyi bir bakış açısı vermektedir. Ayrıca bu rivayet, Medine'deki Ensar ile Kureyşlilerin, Emevîlerin kötü yönetimine karşı adilane olmayan tavırları hususunda nasıl bir davranış birliğine ve muhalefete kalkıştıkları hakkında da bilgi vermektedir.*

Vâkıdî tarafından kaydedilen rivayette yer alan bazı kavramlar müphemdir. Metinden daha fazla bilgi edinebilmek için bu kavramların anlamlarını net bir şekilde ortaya koymak gerekmektedir.

³⁰ bkz., **Mihan**, vrk., 51b

³¹ Hayatı hakkında bkz., Musab b. Abdullah, **a.g.e.**, s. 262-263; Müellifi meçhul, **et-Tarihu'l-Muhkem**, yazma, British Museum, numara 8653, vrk., 111b; İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 419, no. 7993; İbn Abdilberr, **el-İstiâb**, s. 1399, no. 2405; Belâzürî, **Ensâbu'l-Eşraf**, IVa, thk., M. Schloessinger, indeks

³² Hayatı hakkında bkz., İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 71, no. 6223; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, s. 839, no. 1433

³³ Hayatı hakkında bkz., el-Fâsî, **a.g.e.**, V, 342, no. 1712; İbn Hacer, **a.g.e.**, II, 390, no. 5081; Musab b. Abdullah, **a.g.e.**, s. 262

³⁴ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz., Musab b. Abdullah, **a.g.e.**, s. 318

³⁵ Metinde şeklinde bir ifade geçmektedir; biz bu olayla ilgili olarak bu kelimeye uygun bir anlam veremedik. [el-Cebbûrî tarafından tahkiki yapılan **Kitâbu'l-Mihan** (Beyrut 1408/1983)'da ise bu kelime. = kovaladılar şeklinde verilmektedir. Bkz. s. 160 Ç. N]

³⁶ Bu paragraftaki ifade şu şekildedir: “...ve kale la tedaûhu yengub fi hakkikum illa bi fîbi nefsin minküm...”

³⁷ Bu rivayetteki paragrafta yer alan parantez içerisindeki (ve onlara karşı toplayabildiğin kadar topla) ifadesine ilaveten “min mevâliküm=mevalîlerinin” arasından ibaresi de bulunmaktadır.

³⁸ Vrk., 52a

*[Araştırmacı 20 nolu dipnota esas olan bölümde Medinedeki muhalefetin bir bütünlük ve ittifak içerisinde olmadığını söylerken burada bunun tam tersini ifade etmektedir. Ç. N]

Rivayet “İbn Mîna, Medine savâfisinin âmiliydi” dedikten sonra şunu ilave eder: “Bu dönemde Medine’de pek çok savâfi vardı.” Savâfi kelimesi genellikle “kamu arazisi” anlamına kullanılmaktadır.³⁹ Salih b. Ali’nin işaret ettiğine göre Vâkıdî, bu rivayetinde Savâfinin kapsamına kamu arazisini, vakıf arazisini ve Peygambere ait olan araziye de dahil etmektedir. Bununla birlikte bu araziler, şahsi menfaatler uğrunda kullanılmazlardı. Aksi haldeki bir davranış itirazlara yol açardı. Kaynakların belirttiğine göre Hz. Peygamber, ekilip-biçilmeyen toprakların her birini ikamet etmeleri, ekip biçmeleri veya diğer maksatlarla kullanabilmeleri için pek çok Müslümana hediye etmiştir.⁴⁰ Ancak bu rivayette ve genel olarak kullanılış şekliyle “Savâfi”, sadece kamu arazisinden ibaret değildir. Aslında “İstafa” kelimesi bir arazinin müsadere ve temellük edilmesi anlamına gelmektedir.⁴¹ Müsadere edilen mal, devredilebilir veya hediye olarak verilebilir. Örneğin bu sebeple Abdullah b. Zübeyr, Muaviye’nin Mekke’deki bahçelerinden birini müsadere etmiş ve oğlu Hamza’ya hediye olarak vermiştir.⁴²

Mekke ve Medine’de “kamu arazisi (state domain=devlet arazisi)” olduğunu ileri sürmek, böyle bir varsayımda bulunmak zordur. Çünkü Medine, güç kullanılarak elde edilmemiştir. Ayrıca Medine arazisi bizzat Peygamber tarafından pay edilerek sahabe arasında dağıtılmıştır. Bu terimin anlaşılması için gerekli ip ucu Ya’kubî tarafından verilmiştir. Ya’kubî’nin rivayetine göre Muaviye, halkın hususi mallarını müsadere ederek kendi zimmetine geçirmiştir.⁴³

Muaviye’nin Medine’deki savâfisinin gerçek niteliği Ya’kubî’nin başka bir paragrafında net bir şekilde açıklığa kavuşmaktadır. Muaviye tarafından ele geçirilen bölgelerdeki devlet malının tahsisi hususunda Ya’kubî şöyle demektedir: “O, tüm dünyada kendine ait savâfisi olan ilk kişidir. Öyle ki Mekke ve Medine’de bile belirli miktarda hurma ile buğday her yıl ona taşınıyordu.⁴⁴ Bu sebeple de “Savâfi” kelimesi “Muaviye’nin malları” ifadesiyle aynı anlama kullanılır olmuştur; yani Muaviye’nin Medine’deki hususî malları. İbn Kuteybe, el-İmâme adlı eserinde İbn Mîna’nın⁴⁵ Harreli bir grupla⁴⁶ geldiğini, Muaviye’nin mülküne doğru ilerlediğini ifade etmektedir. Bu savâfilerin veya malların gerçek niteliği müellif tarafından ilave edilen aşağıdaki açıklayıcı bilgilerle vuzuha kavuşmaktadır: “Bunlar Muaviye tarafından elde edilen topraklar ve hurma bahçeleriydi. Buralardan 160 bin vesk tutarında

³⁹ bkz., Lokkegaard, **Islamic Taxation in the Classical Period**, Copenhagen 1950, s. 49-51

⁴⁰ Salih A. el-Ali, **Muslim Estates in Hijaz in the First Century AH.**, JESHO 2, (1959), s. 251. Semhûdî’nin **Vefâu’l-Vefa** adlı eserini tahkik eden Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, “Savâfi” kelimesini “Palmye ağaçları” olarak açıklamıştır. (I, 127, 1 dn) Bu açıklama yanlıştır, dolayısıyla da üzerinde durmaya değmez. H. Lammens, Savâfi kavramını “Muaviye’nin mülkü” olarak tercüme etmiştir. **Le Califat de Yazid I er**, Beyrut 1921, s. 219

⁴¹ bkz., Taberî, IV, 369

⁴² el-Ezrâkî, **Ahbâru Mekke**, thk., F. Wüstenfeld, Leipzig 1858, s. 452, 460; Savâfi kelimesi Ezrâkî ve Semhûdî tarafından yönetimi ve mülkiyeti halifeye ait olan topraklar olarak kaydedilmiştir. Söz konusu tabir genellikle Ümeyye oğullarına ait olan ve Abbasiler tarafından müsadere edilen mallar anlamına kullanılmaktadır. bkz., aynı eser, s. 449, 453, 461, 463, 464, 467; Semhûdî, **a.g.e.**, II, 699, 721, 729-730. Ümeyye oğullarının Mısır’daki Savâfisi hakkında bkz., el-Muhâsibî, **A’mâlu’l-Kulûb ve’l-Cevâhir**, thk., Abdulkadir Ahmed Atâ, Kahire 1969, s. 230-231

⁴³ Ya’kubî, **a.g.e.**, II, 221; Abdullah b. Âmir b. Kureyz’in sahip olduğu malların müsadere edilmek istenmesine dair bir teşebbüs için bkz., Musab b. Abdullah, **a.g.e.**, s. 148; el-Fâsî, **a.g.e.**, V, 189

⁴⁴ Ya’kubî, **a.g.e.**, II, 222; D. C. Dennet Jr., **Conversion and the Poll Tax in Early Islam**, trc., Fevzi Fahmi Cadullah, Beyrut 1960, s. 65, no. 76(aynı esere muhakkikin notu için de bakınız)

⁴⁵ İbn Kuteybe, **a.g.e.**, I, 169 (Buradaki metinde *İbn Mîsa* şeklinde geçen ibare yanlıştır.)

⁴⁶ Metinde hatalı olarak “*bi sirahin*” şeklinde geçmektedir.

mahsul elde ediliyordu.⁴⁷ Bu malların elde ediliş şekli Medinelilerle halife arasında gerçekleşen mücadelenin gerçek sebebidir.

Muaviye'nin savâfisi hakkındaki rivayetler, onun satın aldığı bahçeler, saraylar⁴⁸, topraklar ve Medine'deki araziler⁴⁹ ve onun bu toprakları ekip-biçtirmesi ve sulatması⁵⁰ ile ilgili çok sayıda rivayetlerle te'yd edilmektedir. Muaviye'nin işçilerinin yaptıkları işler dikkatli bir şekilde planlanmıştı ve inceden inceye düşünülerek icra edilmişti.⁵¹ Söz konusu saraylar, kaleler ve arazilerin korunması, ekilip biçilmesi için insan gücüne ihtiyaç olduğu aşıkardı. Bu ihtiyaç, fetihler vasıtasıyla elde edilen esirler ve kölelerle gerçekleştiriliyordu.⁵² Tecrübeli işçi grupları, fethedilen eyaletlerden Mekke ve Medine'ye getiriliyordu.⁵³ Denildiğine göre Muaviye, zor kullanarak işçi çalıştıran ilk kişi olmuştur.⁵⁴

Mevâlî hemen her çeşit işi yapmakla yükümlü tutulmuştu ve patronları tarafından da buna zorlanmışlardı. Dolayısıyla Mevâlî toplumu, sosyal ve siyasal haklarda eşitlikten yoksundu; Mevâlîye mensup bir grup arasında belli bir aile veya kabileye mensup olanlar bulunduğu gibi bunlar arasında derece ve pozisyon bakımından büyük farklılıklar vardı. Onlar sadık ve güvenilir olarak kabul ediliyorlardı. Muaviye kendisine bağlı birliklerin tutumları hususunda Ziyad'a şikayette bulunduğu Ziyad ona Mevâlîye güvenmesini tavsiye etmiş ve onların çok zeki, kavrayışlı ve kendilerine yapılanları affetmeye çok meyilli olduklarını, kendilerine yapılan iyiliklere de ziyadesiyle minnettar kalacaklarını söylemiştir.⁵⁵ Çok sayıda Mevâlîye sahip olmak bir güç alameti olarak kabul ediliyordu; aileler ve kabileler, kendi aralarında daha çok Mevâlî edinebilmek için yarışıyorlardı. Bu Mevâlîden bir kısmı, güç

⁴⁷ I, 169

⁴⁸ bkz., Semhûdî, **a.g.e.**, III, 962; Muaviye tarafından *Bi'ri Ha'* meyve bahçesinin satın alınmasıyla ilgili gelişmeler için bkz., **a.g.e.**, II, 741, III, 962-963. Muaviye tarafından satın alınan mallarla ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz., Ebu'l-Ferec, I, 17; Semhûdî, II, 699-701, 750, 758, III, 1056-1057, IV, 1289-1290; Yâkut, **Mu'cemü'l-Buldan**, ilgili yerler; Muaviye tarafından inşa edilen "*Kasru Hall*" adlı kale hakkında bkz., Semhûdî, **a.g.e.** IV, 1289-1290; Ömer veya Abdurrahman b. Avf'a ait olan ve Muaviye tarafından satın alınan malikane hakkında bkz., Semhûdî, **a.g.e.** IV, II, 699-701; Muaviye'nin Medine'de bulunan malikanesi için bkz., İbn Asâkir, yazma, Zahiriyeye Kütüphanesi, IX, vrk., 109b; el-Fakîhî, vrk., 458a; Muaviye'nin inşa ettirdiği iki saray hakkında bkz., Semhûdî, **a.g.e.** II, 750; Süfyan b. Haris b. Abdulmuttalib'e ait olan ve Muaviye tarafından satın alınan saray hakkında bkz. Semhûdî, **a.g.e.** II, 758; krş. bkz., el-Fâkihî, **a.g.e.**, vrk., 458a

⁴⁹ el-Zübeyr'in arazilerinin satın alınmasıyla ilgili olarak bkz., Fesevî, **el-Ma'rife ve't-Tarih**, yazma, Esad Efendi, no. 2391, vrk., 129a; Muaviye'nin Kays b. Sa'd b. Ubâde'den aldığı mallarla ilgili olarak bkz., Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, III, 70; *Seniyyetü's-Serid* mevkiinin Muaviye tarafından satın alınmasıyla ilgili olarak bkz., Semhûdî, s. 1066-1067; krş. bkz., Salih A. el-Ali, s. 256; *Bugeybiğa*'nın satın alınmasıyla ilgili olarak bkz., Semhûdî, **a.g.e.**, IV, 1150-1152

⁵⁰ Bkz., Semhûdî, **a.g.e.**, III, 937-938, IV, 1232, III, 985-Ğ; Mecdüddin el-Firuzâbâdî, **el-Megânimü'l-Mutâbe fi Meâlimu't-Tâbe**, thk., Hamid el-Cisir, Riyad 1389/1969, s. 295-296; *Ravdatu Benî Ümeyye* ve *Emvâlu Benî Ümeyye*'nin sulanmasıyla ilgili olarak bkz., Semhûdî, **a.g.e.**, III, 1075. Öyle anlaşılıyor ki Muaviye, sahip olduğu bu malların yönetimi için özel bir kişiyi görevlendirmek zorunda kalmıştır. Bu paragrafta söz konusu mallar "*ez-Ziya*" şeklinde isimlendirilmiştir. bkz., Semhûdî, IV, 1276; krş. bkz., Belâzürî, **a.g.e.**, IVa, 110-111 (thk., Schloessinger, Jerusalem 1971)

⁵¹ bkz., Caşşiyârî, **Kitabu'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb**, thk., es-Saka, el-Ebyârî, eş-Şelebî, Kahire 1357/1938, s.26; Muaviye'nin Mekke'de mal alırken takip etmiş olduğu yöntemlerle ilgili olarak bkz., JESHO 15 (1972), 84-85; ayrıca bkz., İbn Hacer, **el-İsâbe**, II, 291, no. 4597, Suriye ile krş. bkz., Belâzürî, **a.g.e.**, IVa, 50

⁵² bkz., Salih A. el-Ali, s. 252; **JESHO** 3 (1960), s. 334; Muaviye'nin mülkünde çalışan Zenci ve Kızılderililerden oluşan kölelerle ilgili olarak bkz., Belâzürî, IVa, 42

⁵³ Muaviye'nin Mekke'deki evleri için tuğla imal eden işçiler hakkında bkz., Ezrâkî, **a.g.e.**, s. 496-497; Fakîhî, **a.g.e.**, vrk., 503a

⁵⁴ bkz., Ya'kubî, **a.g.e.**, II, 221

⁵⁵ Belâzürî, **a.g.e.**, IVa, 23

ve kuvvet kazanmak isteyen kabileler içerisinde dejenere edilmişlerdi.⁵⁶ Süfyaniler ile Mervâniler arasındaki mücadele göstermektedir ki bunlardan her biri diğerine karşı sayıca üstünlük kazanmaya çalışmıştır. Bu yüzden Abdurrahman b. Hakem, Muaviye'ye: “Şayet bize karşı üstün gelmek için zencilerden başka kimseyi bulamıyorsan onları elde etmeye çalışmalısın. Onları kendi kabilene dahil etmelisin.”⁵⁷ diyerek çıkmıştır.

Mevâlî, Harre vakasında, özel askeri bir birlik olarak Yezid b. Hüzmüz'ün⁵⁸ komutasında kendi sancakları altında⁵⁹ savaşmıştır. Onlar, yaklaşmakta olan Suriye ordusuna karşı Medineliler tarafından kazılan ve Ratic'den⁶⁰ Benî Abdü'l-Eşhel⁶¹ bölgesinin dörtte birine kadar uzanan hendeği korumakla görevlendirilmişlerdi. Onların birlikleri birbirleri arkasında saf tutan bölükler halinde ayrılmışlardı.⁶² Suriye ordusunun bir birliği tarafından saldırıya uğratıldılar ve teslim olmaya çağırıldılar; komutan Yezid b. Hüzmüz, bu teklifi reddetti ve mücadeleye devam kararı verdi.⁶³ Anlaşıldığı kadarıyla da Benî Hârise kabilesine mensup özgür insanlar, karargahlarını terk edip hainane bir şekilde Suriyelilerin Medineliler kardeşleri üzerine saldırmalarına izin verirken Mevâlî cesaret ve metanetle savaşmaya devam etmiştir.⁶⁴

Kur'an müfessirlerinden bazıları, “Medine'nin her yanından üzerlerine saldırılsaydı da, o zaman savaşmaları istenseydi, şüphesiz hemen savaşa katılırlar ve evlerinde pek eğlenmezlerdi.” anlamındaki Ahzab suresinin 14. ayetini tefsir ederlerken bu ayetin, Benî Hâriselilerin utanç verici davranışlarına işaret ettiğini ifade etmişlerdir.⁶⁵

Emevîlerin, Ümeyye oğullarının veya Muaviye'nin mevâlîsinin hatırı sayılır derecede kalabalık olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum İbn Re's Ganeme tarafından nakledilen yegane rivayetten de anlaşılabilir. Söz konusu rivayet göre Ümeyye oğullarının Medine'den kovulmalarının ve Yezid'e yapılan biatın geri çekilmesinin asıl sebebi Medineliler ile Muaviye'nin mevâlîsi arasındaki anlaşmazlıktır.

Bir gün Medine'ye çokça yağmur yağdı ve halk yağmur sularını kendi tarlalarına akıtabilmek için koşturmaya başladı. Muaviye'nin Mevâlîsi de yağmur sularını Muaviye'nin arazisine bağlamak için harekete geçti. Bunun üzerine Medineliler, onlarla mücadele etmeye başladılar.

Rivayetin işaret ettiği göre olayın meydana geldiği esnada Yezid, muhaliflerince ağır bir şekilde eleştirildi. Abdullah b. Zübeyr, Yezid'e olan biatını geri çekti. Çarşı halkı bir bayrak açarak onun mevâlîsi ile çarpışarak bazıları öldürdü. Bu olay, Medineliler arasında tansiyonun yükselmesine ve onların valiyi şehirden çıkarmalarına neden oldu.⁶⁶

⁵⁶ Mesela bkz., Belâzürî, **a.g.e.**, V, 163

⁵⁷ Belâzürî, **a.g.e.**, IVa, 53

⁵⁸ Hayatı hakkında bkz., Halife b. Hayyât, **Tabakât**, thk., Ekrem Ziya el-Umerî, Bağdat 1387/1967, s. 249, 255; Belâzürî, **a.g.e.**, IVb, 35

⁵⁹ Ebu'l-Arab, **a.g.e.**, vrk., 53a

⁶⁰ Ratic hakkında bkz., Semhûdî, **a.g.e.**, IV, 1215

⁶¹ bkz., Ebu'l-Arab, **a.g.e.**, vrk., 53a. (Zübâb mevkiinden Mirbedü'n-Neam mevkiine kadar olan bölgedir, hayvan pazarıdır); Semhûdî, **a.g.e.**, I, 129; IV, 1206

⁶² Ebu'l-Arab, **a.g.e.**, vrk., 53a-53b

⁶³ Ebu'l-Arab, **a.g.e.**, vrk., 43b

⁶⁴ Semhûdî, **a.g.e.**, I, 130; Ebu'l-Arab, **a.g.e.**, vrk., 53b

⁶⁵ Suyûtî, **ed-Durru'l-Mensûr**, Kahire 1314, V, 188; Semhûdî, **a.g.e.**, I, 131; Dineverî, **a.g.e.**, s. 265

⁶⁶ İbn Re's Ganeme, **a.g.e.**, vrk., 74b

Bu rivayetin tarihi değeri ne olursa olsun, iktidar tarafından oluşturulan “Muaviye’nin Mevâlisî” adındaki özel bir grubun görevleri ve yapısı hakkında bir kanaate varmamıza yardımcı olmaktadır. Daha önce de zikrolunduğu üzere Muaviye’nin söz konusu mevâfililerinden bazıları, Abdullah b. Zübeyr’e karşı düzenlenen sefere iştirak etmişlerdi. Medine’den kovulan Emevîler, sahip oldukları mevâflinin eşliğinde şehri terk ettiler. Bazı mevâlî gruplarının oluşumu hakkındaki önemli ayrıntılar, Medine valisi Amr b. Said’in azledilmesiyle ilgili sonuçlar elde etmeye yarayabilir.

Velid b. Utbe tekrar Medine valiliğine tayin edilince (62/682) daha önceki vali tarafından edinilen 300 civarındaki köle ve mevâlîyi tutuklattı. Amr, tutuklananlara gizlice haber gönderdi ve onlara Medine çarşısında hazır tutulan develer tedarik edeceğini vaat etti. Tutuklular, verilecek bir işaret üzerine hapishanenin kapısını kıracaklardı ve kendileri için bekletilmekte olan develere binerek Amr b. Said’e Suriye’de kavuşacaklardı. Plan gerçekten de başarılı bir şekilde gerçekleştirildi.⁶⁷ Bu mevâlîler sadık ve vefakar insanlardan oluşuyordu. Onlar, valinin resmen emri altında da değillerdi. Amr b. Said’in şahsi mülküydüler.

Yeni vali Velid b. Utbe’nin düşüncelerinin farklı olduğu görülmektedir. O, bunların devlete ait olduğunu, dolayısıyla da bütün bunların Amr’dan sonra valilik makamına geçen kimseye, yani kendisine devredilmesi gerektiği kanaatindeydi. Zira Amr b. Said, halife tarafından Medinelilere gönderilen maaşları (atiyye) bir takım hilelerle kendi zimmetine aktarmış, topladığı bu paraları da köleler ve hizmetçiler edinmek için kullanmıştı. İşte bu olay, Medineliler ile iktidar arasındaki ilişkilerin bozulmasının sebeplerinden birisidir ve Medinelilerin valileri hakkında olumsuz kanaate ulaşmalarında etkili olmuştur.⁶⁸ Kendilerini efendilerine adayan ve onların düşmanlarıyla cesurca çarpışan Ümeyye oğullarının mevâfililerinin bu türden pek çok sayıdaki mücadeleleri kaydedilmiştir. Utbe b. Ebî Süfyan’ın bir mevlası* beraberindeki 50 kişiyle Taif’te bir istihkam kurmuştur. Bu şahıs daha sonra ise bu şahıs tutuklandı ve Abdullah b. Zübeyr tarafından Mekke’de idam edildi.⁶⁹

Abdullah b. Zübeyr ve Emevîler arasında gerçekleşen mücadelede mevâflinin ne tür bir rol oynadığı, el-Misver b. Mahreme’nin olayından da anlaşılabilir. O, silah ve elbiseleri posta usulü Medine’den Mekke’ye taşıyordu. Bu malzemeleri, Yezid tarafından gönderilen birliklerle mücadele etmeleri için mevâlîler ve eğitilmiş adamları arasında dağıtıyordu. Bu insanlar, onu çatışma boyunca bir çember içerisine alarak savunmaya çalışmışlar, bir süre sonra onu terk etmişlerse de pek çok sayıdaki Suriyeli askeri öldürmeyi başarmışlardır.⁷⁰

Zikredilen rivayetler, iki anahtar kelime olan “Savâf-i Muaviye” ve “Mevâlî-i Muaviye”ni anlamını belli oranda aydınlatmamıza yardımcı olmaktadır. Kötü akıbetle neticelenen Harre Vakası, Savâfî ve Ümeyye oğullarının Mevâlisî kavramlarıyla çok yakından ilintilidir.

⁶⁷ Taberî, **a.g.e.**, IV, 366-367; İbn Re’s Ganeme, **a.g.e.**, vrk., 72b. İbn Cünğül tarafından **Tarih**’inde (yazma, Biritish Museum, no. 5912, I, 162b) nakledilen ilginç bir rivayet bulunmaktadır. Bu rivayete göre Abdullah b. Hanzala komutasındaki Medineli isyancılar, 62/681 yılında Medineli temsilciler heyetinin Şam’dan dönmelerinden hemen sonra Amr b. Said’in kölelerini (mevlalarını) tutukladılar, sahip olduğu malları müsadere ettiler. Amr b. Said tarafından tertiplenen planla 300 köle kaçmayı başardı ve ona katıldı.

⁶⁸ İbn Kuteybe, **a.g.e.**, I, 189

* [Belâzürî, bu şahsın adının Sa’d olduğunu ifade ediyor. bkz. **Ensâbu’l-Eşrâf**, V, 335 Ç.N.]

⁶⁹ Belâzürî, **a.g.e.**, IVb, 30

⁷⁰ Zehebî, **Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ**, III, 263

Medineli Ensar ve Kureyşliler, İbn Mîna'nın Muaviye'nin mülküne (veya Yezid'in mülküne) geçip gitmesine engel oldular ve onun böylesi bir davranışının kendilerine zarar vereceğini ileri sürdüler. Bu da göstermektedir ki onların kanaatlerine göre Muaviye, bu mallara mesnetsiz bir şekilde sahip olmuştu; onun bu mallara sahip oluşu kendi haklarının ihlali neticesini doğuruyordu. Bu düşünce, Medine valisinin davet ettiği Kureyşliler ve Ensar'dan oluşan heyetin konuşması esnasında dile getirilmiş ve valiye: “Bildiğin gibi bu malların tamamı bize aittir ve yine bildiğin gibi Muaviye, atıyye ihsan etme hususunda başkalarını bize tercih etmiş ve bizlere bir dirhem bile vermemiştir.^{70a} Biz çok zor durumda kalıp açlıkla karşı karşıya gelince Muaviye bizim bu durumumuzdan istifade etmek istedi ve bizim arazilerimizi gerçek değerinin yüzde biri kıymetinde bir parayla satın aldı.”⁷¹ diyerek şikayetlerde bulunmuşlardı. Bu da göstermektedir ki, adı geçen toprak sahipleri, sahip oldukları malların kanunsuz ve kendilerini üzecek bir şekilde ellerinden alındığını düşünüyorlardı; bu durumu “*hades*” ve “*zarar*” kavramlarıyla ifade ediyorlar ve geçersiz sayıyorlardı. Kanaatlerine göre Muaviye'nin bu mallara sahip oluşu gayr-ı hukuki idi ve onlar açıkça haklarının geri iade edilmesini talep ediyorlardı.

Medine halkı adına Yezid ile görüşmeye giden Abdullah b. Cafer ile yapılan bir konuşmada Yezid, onlara yılda iki defa (yazın ve kışın) ödemede bulunacağını (atâ) ve Medine'deki buğday fiyatlarını, Suriye'deki buğday fiyatları seviyesine çekeceğini vaad etmek suretiyle Medinelilerin taleplerine kısmen cevap vermişti.⁷² Aynı şekilde Muaviye tarafından alıkonulan şeylerin de tamamen geri iade edileceğini taahhüt etmişti.⁷³ Daha önce zikredilen iki vaad ile Müslim b. Ukbe'nin aşağıdaki şekilde formüle edilebilecek sözleri arasında çok az fark bulunmaktadır. Buna göre buğday fiyatları Suriye'deki ile aynı seviyeye getirilecek, bir yılda iki defa maaş ödenecekti. Ayrıca bunlara ilaveten Amr b. Said tarafından haksız bir şekilde gasp edilen malların tamamının da geri verileceği söylenmiştir.⁷⁴ Medineliler, halifenin Müslim b. Ukbe tarafından kendilerine nakledilen vaatlerini reddettiler.

Bununla birlikte Medineli asilerin siyasi bir niyetleri ve nasıl hareket edeceklerine dair planları yoktu. Abdullah b. Zübeyr, kurnazca ve zekice *Şûranın* fikirlerine uymak istediğini ifade etti.⁷⁵ Aşağıdaki olaydan Mevalinin cesareti sezilebilir, şöyle ki; Mevâfiden olan Ebû Hurra, Abdullah b. Zübeyr'in kendi halifeliğini ilan etme çabası içerisinde olduğunu, yoksa iddia ettiği gibi şûranın isteği doğrultusunda hareket etmediğini söyleme cesaretinde bulunmuş, sonunda ise İbn Zübeyr ile birlikte hareket edenlerin safına geçmiştir.⁷⁶ Buna karşılık mevcut kaynakların belirttiğine göre Medineliler, Yezid'e biat etmediklerini ilan ettiler.⁷⁷

^{70a} Ensâr'a ödenen maaşların ihmali hususunda bkz., İbn Asâkir, **a.g.e.**, III, 369; İbn Hacer, **el-İsâbe**, I, 194, no. 902 [Ayrıca bkz., İbn Kuteybe, **İmâme**, I, 177 Ç. N]

⁷¹ İbn Kuteybe, **a.g.e.**, I, 169

⁷² Lammens, **a.g.e.**, s. 242, Beyhâki'nin **el-Mehâsin ve'l-Mesâvî** (I, 101) versiyonundan hareketle şu şekilde tercüme eder: “Halife, onların bölgelerindeki buğday fiyatını da aynı seviyeye çekeceğini söyledi.” Söz konusu vaatlerin metni İbn Kuteybe, **a.g.e.**, I, 170, 189'da zikredilmektedir.

⁷³ İbn Kuteybe, **a.g.e.**, I, 170

⁷⁴ İbn Kuteybe, **a.g.e.**, I, 189

⁷⁵ bkz., Belâzürî, **a.g.e.**, IVb, 16, 29; V, 195; İbn Re's Ganeme, **a.g.e.**, vrk., 73a

⁷⁶ Belâzürî, **a.g.e.**, IVb, 27; V, 188

⁷⁷ İbn Sa'd, **a.g.e.**, V, 144; Taberî, **a.g.e.**, IV, 370

Medineliler, kendi kahramanlarına aşırı şekilde güveniyorlardı. Suriyeli birliklerin bir ay boyunca kendileriyle karşılaşması durumunda bile kendilerinden bir tek kişiyi bile öldüremeyeceklerini düşünüyorlardı.⁷⁸ Onlar, askeri taktiklerinde ve stratejilerinde Peygambere benzemeye gayret ettiler; savunmalarının esasını Peygamberin Hendek Savaşında yaptığı gibi hendekler kazmak oluşturdu.⁷⁹ Liderleri onlardan tıpkı Hudeybiye’de sahabilerin ‘ölümüne biat’ ettikleri gibi⁸⁰ biat etmelerini istediler. Onlar, kendilerine verdikleri yeminlerine bağlı kalarak Suriyeli birliklere Medine’ye saldırımları halinde yardımcı olmayacaklarını ve hatta Medine’ye saldırmak isteyen Suriyelileri bunu yapmama hususunda ikna edeceklerini düşünerek pervasız bir şekilde Ümeyye oğullarının ve Mevlalarının Medine’yi terk etmelerine izin verdiler.⁸¹ Mervan’ın da doğru bir şekilde tahmin ettiği gibi Medineliler, Ümeyye oğullarını Suriyelilerin Medine’ye saldırımları halinde başarılı bir şekilde rehine olarak kullanabilirlerdi.⁸²

Harre katliamından kaçıp kurtulmayı başaran Medineli liderler, hayal kırıklığına ve üzüntüye düştüler. Abdullah b. Zübeyr, altı ay boyunca direnmesini sürdürürken Medineliler, bir günden daha az süren bir zamanda savunmalarını yitirdiler; oysa Medineliler bu mücadele esnasında iki bin kişilik hırslı ve azimli bir birlikle savaşırken Abdullah b. Zübeyr az sayıdaki taraftarı ve Haricilerden bir grupla savaşmıştı.⁸³

Mervan, Müslim b. Ukbe ile yaptığı konuşmada ısrarlı bir şekilde aynı şeyleri tekrarlayarak askerlerin savaşmalarını desteklediğini ifade ediyordu. Mervan şöyle diyordu: “Medinelilerin pek çoğu mücadele ruhundan yoksundur. Onlardan çok azı, azim ve inançla savaşabilirler; üstelik onların silahları ve binekleri de yoktur.”⁸⁴

Bütün bunlardan da anlaşılıyor ki Harre Vakası, Medine’deki mal-mülk sahipleriyle onların mallarını gayri hukuki bir şekilde gasp eden hukuk tanımaz Emevîlerin mücadelelerinin bir sonucudur.

⁷⁸ İbn Sa’d, **a.g.e.**, V, 146

⁷⁹ İbn Kuteybe, **a.g.e.**, I, 173; Ebu’l-Arab, **a.g.e.**, vrk., 53a; Semhûdî, **a.g.e.**, IV, 1205

⁸⁰ İbn Kuteybe, **a.g.e.**, I, 173; Ebu’l-Arab, **a.g.e.**, vrk., 53a

⁸¹ bkz., Taberî, **a.g.e.**, IV, 373; İbn Kuteybe, **a.g.e.**, I, 171

⁸² Taberî, **a.g.e.**, IV, 373; İbn Kuteybe, **a.g.e.**, I, 171

⁸³ bkz., İbn Sa’d, **a.g.e.**, V, 146; İbn Kuteybe, **a.g.e.**, I, 178, 181

⁸⁴ İbn Kuteybe, **a.g.e.**, I, 172